

de opere mercenario aut servili, faciendo postea in die profesto; ut si advocatus in die dominica cogitet de his, quæ feria 2 proponere debet propter lucrum, aut mercator de contractu faciendo, aut colonus de cultura terræ ex mercede facienda. At vero licet hi auctores fateantur hoc opus non ita esse servile, ut sit prohibitum ex vi præcepti observandi festum, sed tantum de consilio, ut dicit Angel., dict. num. 9, et Sylvester, quæst. 4, dist. 2, nihilominus immerito vocant illud opus servile, quia neque opus est, nec sub diviso illo continetur. Patet, quia illa cogitatio mere internus actus est (ita enim ipsi supponunt); opus autem servile hic dividendum, est opus externum, quia hoc solum hoc præcepto prohibetur, ut supra probatum est. Quod si illa præparatio non sistat in cogitatione et meditatione interna, sed in actionem externam prodeat, tunc eadem ratio de illa erit, quæ de aliis corporalibus actionibus ad lucrum vel stipendium relatis. Quia, nisi opus ipsum servilem conditionem habeat, propter solam formalitatem ad mercedem, non potest dici opus servile formaliter tantum, ita ut contineatur sub prohibitione ratione festi. Hoc enim est quod ad rem spectat; nam si quis vocet servile formaliter, et postea dicat illam servitutem non sufficere ad prohibitionem, nec ad peccandum contra præceptum, de nomine tantum disputabit. An vero duo alia membra illius partitionis sint necessaria, ex sequentibus constabit.

CAPUT XX.

QUIDNAM SIT DE RATIONE OPERIS SERVILIS HOC PRÆCEPTO PROHIBITI.

1. *Prima operis servilis descriptio.* — Varias descriptiones servilis operis apud auctores invenio; tres tantum attingam, quoniam ex illis satis colligi potest qualitas et ratio operis servilis, quatenus ad hoc præceptum explicandum necessaria est. Primo Abul., in cap. 12 Exod., quæst. 24, sic opus servile describit: *Est opus laboriosum organorum executivorum, nulla urgente causa, ad humanam vitam non immediate sustentandam, aut fovendam.* Quam descriptionem latissime explicat; summam vero dicit, particulam *laboriosum*, additam esse ad excludendum opus de se facile, ut comedere et bibere. Per *organa executiva*, exponit opera manus, linguæ, et potentia secundum locum motivæ, quia organa istarum actionum sunt proprie activa, et volun-

tati obediunt, quæ duo requiruntur ad propriam executivam virtutem humanam; et ita excludit opera sensuum, quæ per se non subsunt voluntati, et eadem fere ratione excludit opera partis vegetativæ. Illam vero partem, *nulla urgente causa*, non declarat, licet satis obscura appareat: fortasse vero intelligit hoc opus ita esse ab executivo organo, ut ab intrinseco moveatur, et non per coactionem ab aliqua extrinseca causa, quæ urgens causa, et quasi vim inferens dici potest. Denique in reliqua parte, declarat opus servile debere esse ad sustinendam vitam humanam, non tamen immediate, *per quod ait excludi præparationem ciborum a ratione servilis operis*, quia non prohibetur in die festo.

2. *Impugnatur.* — Sed ex hac explicatione constat, descriptionem illam voluntarie compositam esse ad propriam opinionem postea ex illa inferendam, quod est contra rationem definitionis, quæ ex communibus conceptionibus et notionibus sumenda est. Præterea multa sunt opera non servilia, quibus tota illa descriptio convenit, nam scribere est opus laboriosum, etc. Similiter etiam cantare, ac pedibus ambulare, quæ tamen servilia non sunt ex suo genere, quicquid ipse dicat. E contrario vero paratio ciborum revera est de se opus servile, licet non prohibeatur, ut infra videbimus, et vestem facere, vel barbam tondere, opus servile est, cum tamen laboriosum proprie dici non possit. Nec propter excludendum opus comedendi et bibendi, erat necessaria illa particula, quia per ultimam sufficienter excludebatur, multo magis quam operatio parandi cibos. Hanc ergo definitionem missam faciamus, et ex illa tantum sumamus, opus servile distingui posse ab opere naturali, quod immediate ordinatum est a natura ad eandem naturam fovendam vel propagandam; servile autem dicitur, quod remotius naturæ inservit. Et potest etiam hic adverti, operationem servilem quodammodo dici posse operationem manus, quæ est organum organorum, quo ratio, et voluntas utuntur ad juvandam naturam; unde vix ullum (ut opinor) opus de se servile invenietur, quod non sit a manu aliquo modo, licet non semper sit a sola illa, quod ex sequentibus planum fiet; non tamen per hoc sufficienter definitur opus servile, quia non omne opus, quod est a manu, servile est, ut de descriptione postea dicturi sumus.

3. *Secunda descriptio.* — Secunda ergo descriptio sumi potest ex divo Thoma 2. 2, quæst. 122, art. 4, ubi dicit, *opus servile esse*

aliquod corporale opus ex his, in quibus unus homo alteri inservire solet. Quamvis in eo loco non intendat exacte definire opus servile, sed qualemcumque notitiam illius dare: duo tamen sunt in illis verbis observanda. Unum est, non esse de necessitate operis servilis, ut in servitium vel commodum alterius hominis exerceatur; nam etiam potest homo opera servilia exercere in suum proprium servitium et commodum; tamen quia servitus proprie dicta est ad alterum, ideo explicatur opus servile per qualitatem et conditionem illius operis, quod solet homo exercere in obsequium et servitium alterius hominis: et ita dixit D. Thom. in 3, dist. 37, art. 5, quæst. 2, ad 2, opera servilia proprie dici, illa, *ad quorum exercitium servos deputatos habemus.* Non itaque tunc solum servilia sunt, quando per servos exercentur, sed in se sunt talia, a quocumque exerceantur, quia semper, quantum est de se, apta sunt fieri per servos, et propter exercitium illorum solent servi deputari: nam, ut aiunt, verba in definitionibus seu descriptionibus non dicunt actum, sed aptitudinem. Alterum advertendum est, quod supra obiter dixi, cum opus servile a servitute denominari dicitur, et describitur per habitudinem ad servitium, non oportere illi intelligi de servo rigore sumpto, ut mancipium captivum, et non habens libertatem (ut Cajetanus intellexisse videtur), quia hoc non est necesse ad opus servile; nec enim ad omnia opera, quæ propriissime servilia sunt, juxta intentionem hujus præcepti, habemus ordinarie deputatos hujusmodi servos, ut patet de omnibus operibus artium mechanicarum reipublicæ, quæ servilia reputantur, et non possunt dici esse talia, ut ad eorum exercitium habeamus deputatos hujusmodi servos. Ergo servitus ibi late sumitur pro famulatu et ministerio corporali, quo unus homo juvatur ab alio in his corporalibus, et in materialibus rebus, et qui sic ministrat, servire dicitur; et si ad illud ministerium sit deputatus, vocatur servus lato modo.

4. *Declaratur magis præcedens descriptio.* — Tertio declarat amplius hanc descriptionem idem D. Thomas, in 3, loco proxime citato, dicens, *opera servilia propria esse illa, ad quorum exercitium servos deputatos habemus, in quibus debent artes mechanica dirigere, quæ a liberalibus distinguuntur.* Itaque non omnia opera, quæ per corpus exercentur, licet per ea possit unus homo alium juvare, servilia sunt, sed illa quæ per mechanicas artes dirigi possunt: nam in his operibus dicitur proprie

unus homo alteri servire, quia circa corpus proprie versantur, secundum quod attenditur servitus unius hominis ad alium. Hinc opus servile a liberali distinguitur, et (ut supra dixi) illud esse dicitur opus corporale et materiale, quasi per antonomasiam; hoc vero dicitur magis opus mentis et spirituale. Recte autem advertit Cajetanus, in dict. art., § *Ad primum horum*, utrumque opus esse ab anima et a mente, tanquam a principio, et per corpus exerceri tanquam per organum, et priori ratione opus mechanicum posse dici spirituale, quia mente et ratione dirigitur; posteriori autem ratione etiam opus liberalis artis corporale esse, et non spirituale, in sua substantia, sicut est loqui, scribere, etc., ideoque ex terminis, seu passionibus proxime intentis, distinguenda esse hæc opera. Nam opus mechanicum ita est ab anima, et exercetur per corpus, ut pro fine habeat aliquod opus materiale et corporeum, et in corporis utilitatem proxime cedens, ut est calceos, vestes, domus, et alia similia arte facta conficere, et omnia quæ ad culturam terræ ordinantur. Opus autem liberale licet corporeo organo fiat, quia homo non potest exponere aliis mentem suam, tamen immediate non fit propter materiale passionem, sed ordinatur ad spirituale, ut ad instruendum alium, ad illuminandam vel excitandam animam, etc.

5. Sic ergo ratio operis servilis imprimis postulat, ut sit opus mechanicum et corporale, non solum ex parte instrumenti, sed etiam ex proximo effectu, ad quem natura sua, vel ex vi suæ institutionis ordinatur. Atque hoc modo excluditur a prohibitione hujus præcepti omne opus liberale, quantum est ex parte universalis prohibitionis operis servilis, nisi alias specialiter prohibitum sit. Ita ergo satis explicatum videtur, quid vel quale sit opus servile, quod in festo generatim prohibetur. Superest tamen exponere quam late pateat hoc opus, et an possit dari opus interdum servile, et interdum liberale, et an in universum prohibeatur, necne: quæ omnia tractando sequentia dubia melius exponentur.

CAPUT XXI.

DE OPERIBUS NATURALIBUS, PIETATIS, SEU RELIGIONIS, IN FESTO NON PROHIBITIS.

1. Tres difficultates occurrunt circa ea quæ de opere servili diximus, quæ in hoc capite explicandæ sunt. Prima est circa opera me-

chanica, quæ ordinarie et quasi per se sunt necessaria corpori humano quotidie ad sustentationem, ut sunt comedere et bibere, et multo magis parare ea quæ ad cibum vel potum quotidianum necessaria sunt; hæc enim juxta descriptionem datam sunt servilia, quia et corporalia sunt, et circa corporalem terminum versantur, et ibi quasi sistunt; unde etiam per artes mechanicas dirigi possunt, et de facto diriguntur, et ad illas servos deputatos habere solemus, quamvis qui servos habere non possunt, per seipsos illa exerceant; hæc ergo opera servilia sunt. Unde Aristoteles, 1 Polit., cap. 4, ciborum præparationem vocat *ancillarum ministeria*, et tamen non sunt in hoc præcepto prohibita, ut constat; ergo non satis explicatum est opus servile, quod est materia hujus præcepti, in quo universaliter omne opus servile prohibetur.

2. *Enodatur difficultas.*—Ad hoc respondeo imprimis de actu comedendi et bibendi, non esse opus servile, nec contineri proprie sub opere quod in ea partitione dividitur: tam opus, quod in servile et liberale dividitur, est opus artificiale aliquo modo, quod per artem dirigi potest, ut D. Thomas indicavit, quodque veluti inventum est ad juvandam naturam in spiritualibus, vel corporalibus. Ab opere autem sic sumpto distingui potest opus naturale, et ideo proprie servile non est, nec liberale, sed naturale: tale ergo est comedere et bibere, et ideo non cadit sub hoc præceptum; tale etiam existimo esse generare, et ideo non cadere sub prohibitionem hujus præcepti, sive turpiter fiat, ut per fornicationem, sive honeste, ut inter conjuges; de quo plura infra tractando de operibus peccaminosis; tale item censeo opus lavandi non solum manus et faciem, sed etiam totum corpus, quod non prohiberi dixit Gregorius, lib. 11, epist. 3, cap. *Pervenit*, de Conse., d. 3. Eademque ratio est de aliis operibus necessariis, quæ corpus humanum, etiam in diebus festis, vitare non potest, ut sunt indui, spoliari, et alia viliora, quæ licet maxime servilia videantur, si conditio earum attendatur, tamen non sunt proprie servilia, sed naturalia.

3. *Quid sentiendum de actione præparandi cibos.*—De actione vero coquendi cibos, et aliis, quæ ad præparationem coquinæ et mensæ ordinarie fiunt, responderi potest, hæc quidem servilia esse, et ex vi verborum præcepti contineri sub illo, saltem quoad ea omnia quæ præcedenti die præveniri possent, tamen ex consuetudine populi christiani exempta esse

ab illa lege, et ita cessat difficultas, quia hæc exemptio in omni lege positiva locum habet, quia per consuetudinem derogari aut limitari potest. Ita indicat Cajetanus, dicto art. 4, § *In eodem articulo*, et § *His igitur expositis*. Sed non est intelligendum, ex intentione et vi ecclesiastici præcepti hæc esse prohibita, et per consuetudinem ablatam esse prohibitionem; nunquam enim Ecclesia has actiones prohibuit, nec fuit intentio ejus ut Christiani ab his actionibus abstinerent in dominica, vel festis, sicut Judæi abstinebant in sabbatho; potius Ecclesia semper prohibuit servare festa judæice, id est, abstinendo etiam ab his operibus, ut patet ex his quæ supra adduximus. Unde D. Thomas, dicto art. 4, ad 4, aperte dicit, non prohibuisse Ecclesiam coquere cibos, quia non fecit tam arctam prohibitionem, sicut fiebat in die sabbathi. Intelligendum ergo est, hanc exceptionem in ipso præcepto contineri, sicut declarata fuit, quoad festivitates aliquas in lege veteri, Exod. 12: *Nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent*. Hanc ergo exceptionem addidit Ecclesia in suo præcepto. Tamen, quia non invenitur ita clare scripta, dicitur haberi ex consuetudine populi christiani, non per derogationem, sed per interpretationem, vel quia totum ipsum præceptum traditione incepit, et a principio ita incepit, et semper duravit.

4. *Ex consuetudine multa opera licere, quæ alioquin prohiberentur.*—Addi etiam potest, exceptionem hanc consuetudine auctam esse; nam plura fortasse ex consuetudine licent, quæ ex vi legis excipi necessarium non erant; nam ad ordinarium victum non erant necessarii pastilli, et alii cibi artificiosi, qui non sine magno labore fiunt, et tamen consuetudine permittuntur, et præparatio ciborum ad omnes has delicias ampliata est. Imo etiam interdum ampliatur ad actiones colligendi fructus eodem die, ut saniores, vel integriores, et meliores sint, vel ad actiones occidendi, vel ad excoriandi animalia, et similes, quæ maxime fieri solent quando ratio aliqua necessitatis intervenit. Hæc vero et similia extendenda non sunt, sed, quoad fieri poterit, coarctanda ad eas res, quæ convenienter præcedenti die præparari non possunt, vel quia non commode conservantur, vel quia propter multitudinem populi non sufficiunt. Et ita regulariter non licet panem coquere in die festo, quia potest commodissime præveniri; ubi autem id fieri non posset, vel propter populi multitudinem, vel quia dies festi continui plures sunt,

tunc eodem die præparari posset, sicut alii cibi: et per hæc de similibus judicandum est.

5. *De opere curandi proximum.*—Secunda difficultas est, circa opera quæ cum infirmis propter necessitatem exercentur; illa enim sæpe sunt satis servilia, nam et corporalia sunt, et pro termino habent opus aliquod materiale arte factum, quod corpori ad ejus levamen applicatur, ut emplastrum, potio, etc. Atque huc spectant externa opera chirurgorum, et minuentium sanguinem, seu venam scindentium; hæc enim opera et similia, mechanica sunt, ac subinde servilia, et tamen prohibita non sunt, ut constat. Ad hæc et similia, responderi potest ex Cajetano supra, § *In tertio casu*, hæc opera, quæ secundum se et extra necessitatem sumpta, sunt servilia, tempore necessitatis desinere esse servilia, et fieri communia, ideoque consequenter etiam fieri extra prohibitionem. Assumptum declaratur, quia opus servile dicitur, quod est servorum proprium; at vero in casu necessitatis desinunt hæc opera esse servorum propria, quia sunt communia, et per omnes, tam servos quam liberos, exerceri debent; desinunt ergo esse servilia, quia exuunt servitatem ratione necessitatis. Quam responsionem colligit Cajetanus ex Divo Thomas, ibi dicente, *corporalia in Dei cultum non pertinentia, in tantum servilia esse, in quantum proprie pertinent ad servientes; in quantum vero communia sunt servis et liberis, servilia non dicuntur*. Unde concludit, non violare sabbathum, qui hæc opera propter necessitatem proximi facit in die festo, quia tam liber quam servus tenetur proximo in necessitatibus subvenire.

6. *In festo licite fiunt, sed non desinunt esse servilia hæc opera.*—Sed quamvis certum sit, in casu necessitatis proximi, esse licitum hæc opera facere in ejus obsequium, quia tunc lex non obligat, justa excusatione interveniente, ut dicemus infra, tamen quod per occasionem necessitatis desinat opus esse servile, non videtur mihi proprie dictum, neque in rigore verum. Quia opus factum in obsequium vel commodum proximi, non est servile ex eo quod extra casum necessitatis fiat, sed ex eo quod est corporale opus mechanicum, et habens pro fine seu termino proximo aliquem corporalem effectum; quod autem fiat in necessitate, vel absque illa, valde extrinsecum est ad rationem operis servilis. Item opus fieri ex charitate, et esse servile non repugnat; dicit enim Paulus ad Gal. 5: *Per charitatem spiritus servite invicem*; quod et est præceptum

tempore necessitatis, et consilium extra illam, in utroque autem eventu est idem servitium, et æque proprium. Unde quod dicitur, hæc opera esse communia servis et liberis tempore necessitatis, non est cur ad illud tempus limitetur; nam etiam extra necessitatem possunt esse communia, saltem ex consilio. Nam liber et non indigens potest suis manibus laborare, ut habeat unde tribuat egenis, etiamsi ad hoc non obligetur, sicut monachi, et pii viri, aut feminae sæpe faciunt, et tunc sine dubio opus servile faciunt, ideoque in diebus festis non faciunt, nec fieri potest, ut statim dicam. Ergo quod opus sit commune servis et liberis, mutata intentione vel genere obligationis, non obstat quominus opus aliquod servile sit. Et ratio est, quia opus non habet quod sit servile ex intentione operantis, nec ex conditione vel necessitate personæ, in cujus commodum fit opus, sed ex intrinseca conditione operis et termini ejus, ut explicatum est. Unde nullum est opus servile quod de facto exerceri non possit a personis non servis, nec ex officio serviensibus; nihilominus tamen, quando illud faciunt, actu serviunt, et servile opus operantur, sive ex obligatione ob necessitatem proximi id faciant, sive ex libera charitate et amicitia. Sicut etiam e contrario nullum est opus adeo liberale, quod non possit a servo fieri; potest enim servus studere, docere, et tamen in his non se gerit ut servus, sed ut homo ratione utens, in qua liber est.

7. Concedo igitur, in illis casibus et similibus, opera illa esse servilia, et nihilominus licitum esse illa facere in die festo, non obstante præcepto, vel quia non prohibentur, eo quod sicut non prohibetur præparatio ciborum, licet servilis sit, ita nec prohibentur remedia necessaria, vel convenientia ad salutem humani corporis, et conservationem ejus, ut Gregorius satis indicavit in dicto cap. *Pervenit*; vel certe quia, licet præceptum de se hæc opera prohibeat, necessitas tamen excusat, ut in multis aliis casibus infra videbimus, ubi etiam explicabimus differentiam inter excusationem, vel non prohibitionem; nam licet in idem videantur revolvi, tamen in rigore distinguuntur, ut in sequenti puncto etiam attingam. Neque existimo D. Thomam voluisse dicere hæc opera, cum ob necessitatem fiunt, non esse servilia, sed solum non esse illicita, nec vitari pro tunc, quia qui illa exhibet, ob necessitatem excusatur, et ita non se gerit ut serviens, sed ut necessitati subveniens.

8. Tertia difficultas est circa opera corpo-

ralia et mechanica, quæ fiunt in cultum Dei, vel servitium ejus, quia hæc etiam videntur servilia, cum sint opera corporalia et mechanica, solumque in intentione operantis videantur ab aliis differre, et nihilominus talia opera non prohibentur in die festo. Ergo circa hoc distinctione utendum est; nam quædam sunt ex his operibus quæ immediate non fiunt in utilitatem alicujus hominis, sed in solius Dei obsequium; hujusmodi sunt, templum scopis mundare, tapetis ornare, vel (si necesse sit pro ratione solemnitatis) tabulatum efficere, vel aliud artefactum, item campanas pulsare, onera aliqua deferre, et similia. Alia vero sunt opera quæ immediate versantur circa homines, vel in eorum commodum fiunt; referuntur tamen in cultum et honorem Dei, ut qui laborat reficiendo vestes pauperis aut religiosi ex affectu ad Deum, et in honorem ejus.

9. Rursus priora opera distinguenda sunt: nam quædam sunt omnino intrinseca divino cultui, quia ex illis quasi componitur, vel illis exhibetur cultus Dei. Et hæc, quantumcumque gravia, vel onerosa corpori, aut mechanica videantur, licita sunt in die festo absque alia necessitate, sed solum ad exercendum cultum Dei. Ita docet D. Thomas, dicto art. 4, ad 3; et ibi Cajetanus, Sot. et omnes. Et hac ratione dixit Christus, Matth. 12: *An non legistis in lege, quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, et sine crimine sunt? Violant* (inquit) non quoad præceptum (alioquin non essent sine crimine), sed quoad quietem et otium, et quoad vacuitatem operis, quam sabbathi non en significat, et tamen *sine crimine sunt*, quia opera illa divini cultus non prohibentur illo præcepto de observatione sabbathi. Sic etiam Joan. 7: *Circumcisionem accipit homo in sabbatho, ut non solvatur lex Moysi*. Licet enim actio illa materialis videri posset prohibita per legem sabbathi, quia juxta aliam legem ad cultum Dei pertinebat, non erat omittenda die sabbathi. Quocirca in hoc casu non solum intervenit excusatio a præcepto prohibente opera servilia in die festo, sed etiam absoluta non prohibitio, quia talia opera servilia non sunt, nec tali præcepto prohibentur, ut recte D. Thomas dixit. Et ratio constat ex dictis, quia per illas actiones non servitur homini, sed Deo immediate; ergo non sunt ex operibus servilibus, quas hæc lex prohibet; imo sunt ex his quæ præcipit, vel quibus maxime solet festum ipsum celebrari.

10. *Aliud genus operum magis remotum.* — Alia vero sunt opera, quæ licet fiant tantum propter cultum religionis, non tamen continent ipsum cultum, sed remote concurrunt ad illum, vel ornando locum templi, aut viarum, si futura sit processio, vel alia necessaria præparando; et in his Cajetanus, dicto art. 4, § *Ad hoc dicitur*, et Sot., lib. 2 de Just., q. 4, art. 4, tria genera distinguunt: nam quædam sunt ita propinqua cultui, ut in eodem die requirantur, ut pulsatio campanarum, et similia, de quibus eadem est ratio ac de ipso cultu, quia accessorium sequitur principale, et quia ibi intervenit vera necessitas publica.

11. *An liceat templum in die festo scopis mundare.* — Alia sunt antecedentia, quæ licet pro tali festo requirantur, possunt antecedenti die præparari, ut mundatio altaris, ornatus, et similia, de quibus aiunt non esse reservanda in diem festum, nisi vel plures dies festi continue succedant, vel aliud impedimentum occurrat. Non tamen declarant an sint verè talia opera servilia, neque an sit grave peccatum illa reservare in diem festum; magis vero indicant, non esse proprie servilia, hoc enim solum tribuunt operibus tertii gradus; et sane est probabile, præsertim quando sunt valde vicina cultui Divino, et ex modo suo determinata ad illum, ut ornare altaria ipsa, et vestes sacras extrahere ac præparare. Unde hæc non censeo esse prohibita, licet consulendum sit ut ante festum fiant, tum propterurbationem vitandam; tum ut tempus et locus maneant tota die magis expedita et libera ad cultum Dei: si vero ex negligentia aliud fiat, non censeo esse peccatum, præsertim grave, secluso scandalo. At vero actio mundandi scopis templum, et parietes vestiendi tapetis, et similes, magis remotæ sunt a cultu, et ex se sunt serviles, et communes ad alia loca, vel domos, et ideo reservari non debent in diem festum. Neque id fiet sine aliqua culpa, non credo tamen esse mortalem, secluso contemptu, ut bene indicat Cajetanus, dicto articulo quarto, et in Summ., verb. *Festorum violatio*, quia materia de se non est gravis, et fit levior ex conjunctione ad cultum Dei: unde, si intercedat oblivio, vel inadvertentia præcedens, excusari poterit omni culpa; et si contingat ex negligentia omitti opus, postea jam erit casus necessitatis, in quo sine novo peccato fiet opus.

12. In tertio gradu ponit Sotus opera mechanica, quæ remote cedunt in utilitatem templi, ut arare, et colere agros templi gra-

tis in Ecclesiæ subsidium, ligna et lapides ad Ecclesiæ ædificium congerere, et a longinquo vehere, partem aliquam templi in festo ædificare, vel dealbare parietes, aut aliter perficere. Et de his ait esse vere opera servilia: quod verum censeo, quia sunt mere materialia, et mechanica, et de se ordinata ad corporale servitium hominum, licet ex relatione operantis extrinsecus referri possint, et referantur in cultum Dei. Quapropter sine dubio sunt per se prohibita, ne fiant in die festo, ut sentiunt Cajetanus, Sotus, Navarrus, et alii. Dico autem per se, quia justa necessitas excusare potest, et pietas sufficit ad justam dispensationem, ut infra dicturi sumus. Videntur autem contra hoc sentire Angel., verb. *Feria*, numero vigesimo octavo, et Sylvester, et Antonius. Ad illos vero statim respondimus.

13. *Quid de operibus misericordiæ judicandum.* — Unde a fortiori constat quid dicendum sit de operibus misericordiæ corporalis, et de se servilibus, relatis ab operante in honorem Dei. Dico *de se servilibus*, quia si non includant opus servile, ut visitare infirmos, pascere esurientes, etc., clarum est in die festo licere. Aliquando vero consistunt in opere servili, ut est consuere vestem pauperis, vel ligna illi portare, etc., et tunc dicendum est talia opera per se non licere, quantum est ex vi præcepti, et non interveniente necessitate, ut recte docent Cajetanus, Sot., Navar. et Armilla, citatis locis. Et ratio est, quia sunt opera servilia. At vero nonnulli Doctores indifferenter aiunt, hæc opera, si fiant in subsidium pauperum, non esse prohibita in die festo. Ita Sylvest., ver. *Dominica*, q. 4, verb. *Tertia*, in fine; Angelus supra, num. 30; Anton., 2 part., tit. 8, cap. 7, § 5. Citant cap. *Conquestus*, de Fer., ibi: *Nisi necessitas urgeat, vel pietas suadeat*, ubi Glossa ad verbum illud, *pietas*, rationem reddit, *quia in operibus misericordiæ dierum distinctio non est habenda*, et illam sequuntur Abbas, et alii Doctores ibi. Sed hi auctores non negant illa esse servilia; sed dicunt facta illo modo non esse prohibita, quasi lex ista, prohibens opera servilia in die festo, tacitam conditionem includat explicatam in dicto cap. *Conquestus*, nimirum, nisi fiant tanquam opera pietatis vel misericordiæ.

14. *Impugnatur interpretatio.* — Sed hæc interpretatio admitti non potest sine alia declaratione aut limitatione, alioquin omnes artifices reipublicæ possent laborare in die

festo, ut ex lucro facerent eleemosynam, et si voto hoc Deo offerrent, votum esset licitum, quod sine dubio falsum est, et contra communem usum et sensum Ecclesiæ. Debet ergo hoc necessario limitari, et intelligi de operibus misericordiæ, quibus pauperes, vel infirmi actu indigent in die festo, vel quando ita indigent, ut licet, ex parte necessitatis, satis illis esset quod in die profesto provideretur, nihilominus si in die festo id non fiat, sine remedio vel subsidio relinquuntur, quia nemo invenietur qui eis gratis subveniat in die profesto, et ipsi non valent stipendiumolvere. Quando ergo pietas est hujusmodi, sine dubio est licita in die festo: neque hoc negant priores auctores.

15. *Posteriorem opinionem in duobus defecere ostenditur.* — Præterea, illa opinio posterior in duobus non placet. Unum est, quia parum aut nihil distinguit inter hæc duo, scilicet, quod opus liceat propter excusationem, vel quia prohibitum non est, quæ tamen in rigore sunt distincta, ut infra dicam. Unde in proposito, quando pauper vel infirmus indiget actu pro ipsomet die festo, opus servile in subventionem ejus ita licet, ut nec prohibitum esse videatur, nec ulla consultatione vel dispensatione opus sit, ut licite fiat; quia ita se habent illa opera ad proximum, ut se habet ad unumquemque victus quotidianus, vel ea quæ ad conservationem vitæ, vel corporis sunt necessaria, unde sicut præceptum non prohibet unicuique hæc opera circa seipsum, ita neque illa circa proximum. At vero quando necessitas non instat pro illo die, et tale opus posset sufficienter fieri sequenti die profesto, tunc solum licet opus misericordiæ aut pietatis per modum excusationis; et ideo necessaria est ponderatio necessitatis et causæ, et quando non fuerit per se clara et magna, necessaria erit pastoris licentia. Et hoc etiam confirmat usus Ecclesiæ; quoties enim hæc opera publice fiunt, prælati facultas postulatur. Secundo non placet in illis auctoribus, quod omnino requirunt, ut hoc opus pietatis vel subventionis proximi gratis fiat, et per modum eleemosynæ, quia necessarium non est, neque sufficit; si enim infirmus, verbi gratia, omnino indiget nunc in die festo opera artificis alicujus, verbi gratia, ut vena scindatur, vel aliquid simile, non indiget tamen ut gratis fiat, quia si potest stipendium reddere, non cogitur alius ex vi festi gratis hæc facere, quia hoc non spectat ad festi observationem; necessitas enim operis est quæ

excusat, non liberalitas, vel misericordia, ut talis est. Unde e contrario, si opus non esset necessarium, licet gratis fieret, et ex misericordia, quæ in alio die esset supererogationis, in eo non esset licitum sine dispensatione aliqua. Ad caput autem *Conquestus* dicam infra.

CAPUT XXII.

AN OPERA LIBERALIA PROHIBEANTUR HOC PRÆCEPTO, VEL CUR PERMITTANTUR.

1. *Ratio dubitandi.* — Ut ratio dubitandi intelligatur, suppono, non esse quæstionem de omni genere liberalium operum; nam sunt quædam, quæ vel ipsum cultum Dei continent, ut oratio; vel ad illum proxime conferunt ut lectio, doctrina, concio, et similia, quæ Cajetanus dicto articulo quarto, § *Ad primum*, vocat spiritualia ex spiritu gratiæ, de quibus ait non solum non prohiberi, sed etiam commendari in die festo: de his ergo nulla quæstio est. Alia sunt opera liberalia, ad cultum Dei per se non spectantia, sed ad alia objecta, ut opera artium liberalium, et studium inferiorum scientiarum, vel etiam Theologiæ, si pure speculative sit. De his ergo movetur dubium, et illius ratio esse potest, quia, si finem hujus præcepti inspicimus, non minus videtur necessaria prohibitio horum operum, quam servilium, scilicet, ut homo possit manere expeditus ad vacandum Deo, quia non minus impedit attentionem mentis ad Deum opera liberalia, quam mechanica; imo plura occupant mentem, et si diu continentur, ita fatigant corpus, ut orationi aut aliis actibus divini cultus vacare non valeat. Et præterea, quia nobis hora sunt quam mechanica, magis delectant, et in eis libentius ac facillius homo occupatur; et ita magis a divinis cogitationibus distrahitur, ad quas, propter earum excellentiam et spirituales perfectionem, cum difficultate attollitur; ergo magis debuerunt hæc opera liberalia prohiberi, quam servilia.

2. *Opinio assertiva, non licere in festo studere.* — Hinc nonnulli Doctores canonistæ dixerunt simpliciter, non esse licitum in festo studere. Ita tenent Anton. de Butt., in cap. 4 de Fer. Et licet videatur præcipue loqui de studio propter lacrum, tamen etiam absolute loquitur de omni studio quod non est in materia spirituali, et rationem reddit: *Quia dies deputata ad servitium Altissimi deputatur ad servitium actus mundani*; tale enim est stu-

dium, quod non est de materia spirituali. Item, quia studere in materiis inferioribus abstrahit mentem a contemplatione et cultu Dei; ergo non licet in die festo. Unde fit consequens, hunc auctorem idem a fortiori sensisse de quocumque actu artis liberalis, qui ad cultum Dei per se non spectat; tum quia nullus est magis liberalis actus quam studium; tum etiam quia rationes factæ æque in cæteris procedunt. Expressius, ac scrupuloser docuit hanc sententiam Abulen., Exod. 12, quæst. 26, ubi ait, interdum opera nec in se servilia, nec ex fine lucri, esse prohibita in die festo, quia impediunt quietem diei festi; ut, si quis toto die dominico studeat, etiam Theologiæ, et causa pietatis, et non lucri, non caret culpa, quia tollitur quies festivitatis, et quia est præferenda vacatio ad Deum studio, tanquam finis medio; unde etiam infert non licere docendo, aut legendo, totum diem festum consumere, etiam causa pietatis, et multa alia consequenter infert satis scrupulose, quæ ibi videri possunt.

3. *Liberalia opera non prohiberi.* — Dicendum vero est, opera liberalia, et non servilia, non esse prohibita in die festo, nec esse peccatum contra festi observationem in eis consumere totum diem, quacumque intentione fiant, dummodo ab audienda Missa homines non impediatur. Prima pars est expressa D. Thom., in dicto art. 4. Et ibi Cajetan., Sot., Navar., Armil. Et in ea præcise sumpta consentiunt etiam Panorm., Petr. de Anchar., Andr. Barbat. et alii, in dicto cap. 4 de Fer., loquentes in particulari de studio cujuscumque rei. Idem Archid., in cap. *Jejunia*, de Consecr., distinct. 3; Gloss. et Doctores, in l. *Omnes Judices*, cap. de Fer. Et quoad hanc partem non dissentiunt Angel., Sylvest., et Rosel., in locis sæpe allegatis. Ratio est, quia hæc opera non sunt servilia, et lex ipsa expresse limitavit prohibitionem ad opera servilia; unde, licet nos lateret ratio legis, parum referret, quia versus ac dispositioni ejus standum est. Nec refert quod hæc opera impediunt vacationem ad Deum, quia finis præcepti non cadit sub præceptum (et in hoc videtur maxime deceptus Abul.); vacatio autem ad Deum per positivos actus contemplationis ultra Missam non est materia hujus præcepti, sed finis, et ideo ex hoc solo capite non fuit contra hoc præceptum hujusmodi actiones; nisi tanta sit occupatio in illis, ut etiam Missam impediatur.

4. *Ostendatur secunda conclusionis pars*

quoad continuationem. — Hinc ergo manifesta est secunda pars assertionis, de continuatione talium operum per totum diem; tum quia eadem est ratio unius operationis liberalis, et plurium, per se loquendo; tum etiam quia talis continuatio per se non est mala, nec prohibita, unde non habet malitiam commissionis; nec etiam impedit actum præceptum, ut ostensum est, nam supponimus, non impedire missam; ergo nec malitiam omissionis habet; ergo nullam. Tertia vero pars, de relatione ad lucrum seu finem, in superioribus late probata est. Quod si finis non sit acquisitio lucri vel mercedis, sed alius finis humanus, etiam pravus, poterit quidem actio esse mala contra alia præcepta; tamen inde non erit contraria huic præcepto, quia per illud non prohibentur specialiter omnes actiones prave aut peccaminosæ, ex quocumque capite, ut etiam supra ostensum est. Denique ultima pars clara est ex dictis, quia actus, qui est causa omissionis alicujus præcepti, malus est, ut per se constat.

5. *Studium non prohiberi. — Instantia. — Occurritur.* — Ex hoc ergo principio, concluditur non peccare contra hoc præceptum, qui toto die dominico studet, suo tempore audiendo missam, non solum si studiis Theologiæ vacet (quod est manifestum), sed etiam si philosophiæ, aut mathematicæ, aut juri canonico vel etiam civili incumbat; quia studium quocumque immediate ordinatur ad perficiendam et illuminandam mentem, unde nullum studium est servile de se. Dices: ergo etiam mechanicas artes licebit addiscere in die festo, quia etiam illæ illuminant et perficiunt intellectum; ergo etiam licebit earum usus in die festo, quia est medium ad illas ad discendas, nam si finis licet, etiam media ad finem. Respondeo in artibus mechanicis duo esse: unum est mentis conceptio et instructio; alterum est praxis, et usus ipsius artis. In festo ergo non licet vacare acquirendæ arti quoad facilitatem et promptitudinem in ipso usu, nam quoad hanc partem non acquiritur ars, nisi per exteriores actus ejus, qui sunt opera mechanica et servilia; licet tamen addiscere artem in die festo, quoad theoremata artis et mentis instructionem, quia hoc servile non est.

6. Unde etiam constat, licitum esse die festo docere quæcumque scientiam et artem, prout ad mentem pertinet, sive voce, sive scripto fiat; quia totum hoc liberale est. Imo, licet ad mathematicas docendas vel ad discendas, ne-

cessarium sit aliquas ducere figuras, id non erit contra hoc præceptum, non solum quia leve est, sed etiam quia servile non est. Nam illa delineatio non fit ut homo usu ipso addiscat figuras illas depingere, quod videri posset servile, ut statim dicemus de actione pingendi; sed fiunt tantum ad manuducendum intellectum, ut vim demonstrationum percipiat; et per hæc est judicandum de similibus actibus, quos constat liberales esse; de quibusdam vero, qui possunt videri dubii, statim in particulari dicetur.

7. *Diruitur fundamentum oppositæ partis.* — Ad rationem ergo dubitandi, respondetur imprimis, etiamsi opera liberalia circa res creatas impediatur ne pro tunc meas vacet circa Deum, nihilominus Deum non prohibuisse illa in omnibus festivitibus Judæorum, quia ad finem a se intentum, satis esse judicavit tollere impedimenta operum servilium, quod Ecclesia imitata est. Et hæc ratio sufficiens fuit ad constituendum præceptum sub illa forma. Item non debuit tanta prohibitio fieri, ut omnis operatio, tam liberalis quam mechanica, prohibita esset; sic enim nihil licite agere possent homines, nisi quod divinum esset, et ad cultum Dei pertineret, vel esset necessarium, quod plane fuisset omnes fere homines conjicere in evidens periculum transgrediendi tale præceptum; ergo oportuit non omnia opera prohibere. Prohibita ergo fuerunt potius servilia quam liberalia, tum quia inferioris ordinis, tum quia magis communia sunt, quæ præcipue solent occupare homines, et distrahere illos a rebus divinis. Nam operationes liberales de se honestiores sunt; et quia non sunt adeo necessariae vitæ humanæ, neque ita utiles ad humana commoda, ideo non solent ita homines abstrahere a rebus divinis, regulariter loquendo; leges autem attendunt ea quæ frequentius accidunt. Denique, si quæ sunt opera non servilia quæ animum multum perturbant, et distrahunt, vel occupant in rebus temporalibus, illa specialiter prohibita sunt, ut videbimus; generaliter autem non oportuit liberalia prohibere, sicut servilia.

CAPUT XXIII.

DENTURNE OPERA NEC LIBERALIA NEC SERVILIA, ET QUOMODO AD HOC PRÆCEPTUM COMPARENTUR.

1. *An dentur opera quæ nec servilia sint, nec liberalia.* — Ratio pro affirmativa parte. — In hoc capite, examinandum est an dicta di-